

הקיבוץ בימי מבחן
מעברות באביב 1948

מרשימותיו של יהודה שולדוש

PrinTech 09-8337134

מבוא

יהודה שולדוש, מחבר חוברת זו, היה חבר קיבוץ ביחד עם חברתו לחיים אביבה, שניהם מוותיקי קיבוץ מעברות. כאן גידלו את משפחתם, ונפטרו בשיבה טובה (אביבה נפטרה בתאריך 18.2.2010; יהודה נפטר בתאריך 8.5.2012).

בימיו הצעירים יותר, בשנים של מלחמת העולם השנייה, התנדב יהודה ביחד עם חברי מעברות נוספים לשירות בצבא הבריטי, שם רכשו ניסיון צבאי. מסיבה זו, נתמנה יהודה ושימש כמפקד קיבוץ מעברות, ערב מלחמת העצמאות ובמהלכה, בשנת 1948. בשנים ההן היה כל ישוב אחראי לביטחון, כי טרם גובשו המסגרות הממלכתיות של צה"ל.

יהודה כתב את זיכרונותיו בשנת 1963, ושב להשלים אותם בשנת 1973. החוברת נשמרה בין כתביו, וראינו כי נכון להוציאה לאור כעדות היסטורית, בתוספת מספר צילומים מארכיון הקיבוץ. מדובר בהיסטוריה מקומית, שלא מצאה עד היום את ביטויה בתולדות "מלחמת העצמאות" הרשמית. התיאור הנאמן של המאורעות, על החששות מפני הלא-נודע, על היכולת להתארגן לעבודה ולהגנה עם מעט הנשק הליגאלי והבלתי ליגאלי, על המאמץ לשמור על הנשק והמשק, הם אות כבוד לחברי הקיבוץ ובניו הבוגרים באותם ימים של אי ודאות.

בכוונה שמרנו על שפת המקור: יהודה כתב בכתב חסר, והיה מפתיע בשליטה העברית, גם אם ניכר בו תמיד, שלא הייתה זו שפת אמו.

תודתנו נתונה לחברים שסייעו בהוצאת חוברת זו: צבי כהן, מיכל יוסל, לינה דר, עובדות הארכיון – עדית נקש ועינת טחנאי והצלם בועז נובלמן.

יונתן פלד ושמעון דר
מרץ 2013

מקץ 25 שנה

15 שנה אחרי מלחמת השחרור, תוך סידור ניירותי הישנים, מצאתי רשימות של המפקדה המקומית מהימים ההם. הזכרונות שהתעוררו והניגוד ביניהם ובין שיגרת חיי היום-יום, שהתרגלנו לה במשך השנים, דחפו אותי לנסות ולשחזר את דמות התקופה ההיא, מתוך מבט על בעיות הבטחון, אשר באותם הימים תפסו מקום מרכזי בסולם העדיפויות.

מאז עברו עוד 10 שנים. העבר התרחק עוד יותר גם במספר השנים, וגם ביחס לשינויים, שחלו בינתיים בחיינו.

מעברות מדרום – מחנה אוהלים סביב מגדל המים

המקום עצמו – מעברות של מלחמת השחרור – שונה לגמרי ממעברות של תקופתנו. מחנה המגורים היה קטן והתרכז כמעט כולו על הגבעה. רק 2 שורות של בניינים היו למטה. הפרדס השתרע בשטח, בו עומד היום חלק ניכר של שיכוני הוותיקים, כיתות היסוד, והרפת ועד לכביש הגיע.

מעברות – מרכז הקיבוץ

מעברו של הכביש היה הכפר הערבי. שורה ארוכה של צריפים, גגונים, ביקתות-חימר ומעט בניינים, אשר נמשכו כמעט עד השער שלנו. ליד השער, מבחוץ, היה מעיין, מימיו היו בתהליך ייבוש. לידו

עמד ברז מים עבור הכפר הערבי. מצפון היה הנחל, בלי ניקוז ובלי מי-שופכין, ומסביב טבע-בראשית פראי, סבך בלתי-חדיר משני גדות הנחל וגשר עץ קטן ורעוע שימש כמעבר.

בפינה הצפון-מערבית, במקום בנייני הקומותיים החדשים, היתה חורשת אקליפטוסים קטנה. בגבול הדרומי – גבעת המוסד, כמעט חשופה לגמרי ומעט הבניינים שנבנו עם ראשית הקמת המוסד, לא שינו עדיין את צורתה הטבעית. לקראת האביב שלטו בה פרחי האיריסים ובמערות, מצדה המערבי של הגבעה, גרו משפחות דורבנים. באזור משק המוסד ובריכת השחיה, היה לנו מטע בננות. גם הנוף האנושי השתנה שינוי יסודי. אוכלוסית הקיבוץ מנתה אז 150-160 איש, כאשר השכבה הותיקה מגיעה לגיל 40 וההשלמה הגרמנית – הח"ץ של התקופה היא – מתקרבת לגיל 25. קבוצת הבנים הראשונה של הקיבוץ – קבוצת נשר – אשר למדה במשמר-העמק, חזרה הביתה בעזרת הצבא הבריטי באביב 1948, אחרי שעברה במוסד החינוכי שם "טבילת אש" ראשונה. במוסד שלנו הקבוצה הבוגרת היתה קבוצה של ילדים עולים (ניצינים), כיתה י"א, ואילו כיתה י' היה המחזור השני של בני הקיבוץ (אלון).

גם חברת נוער מילדי עדות המזרח היתה לנו וגם גרעין קטן. השוני ביחס למצב של היום היה לא רק כמותי, אלא גם איכותי. הדברים שהעסיקו ועניינו את הקיבוץ אז שונים לגמרי מאלה של היום. המושגים שלנו על "זכויות וחובות", "פרט וחברה", "שאיפות ומטרות" עברו מאז שינוי מהותי ביותר ובלי תחושת השוני הזה, אי-אפשר להבין את רוח התקופה מלפני 24 שנה. שינוי הנוף האנושי גדול יותר משינוי נוף הסביבה, אבל אפשר להשאיר נושא זה להרהוריו של כל חבר וחבר בתוכנו...

ולבסוף יש לציין עוד הבדל חשוב, דווקא בשטח הבטחוני. במשך השנים גדל בתוכנו דור צעיר, כולם מלומדי מלחמה ובכל סוגי הלחימה והנשק נוכל למצוא יועצים בבית. מבחינה זאת מצבנו בתקופת מלחמת השחרור היה שונה לגמרי. פרט לפעילי ההגנה

וחיילי מלחמת העולם השניה – לא היו לנו חברים בעלי ניסיון צבאי.

רוב החברים ידעו, אולי, להחזיק נשק בשמירה, אבל לא ידעו איך לבצע פעולה מלחמתית פשוטה, כגון סיור קרבי בשדות. עמדנו בפני הבעיה של מעבר משמירה להתארגנות קרבית, בשעה ש-95% מבין האוכלוסייה לא ידעו "איך אוכלים את זה". רבים מבין אלה שחיו אתנו אז, אינם עוד בחיים, ואני רוצה להזכיר רק אותם חברים שהשתתפו באופן פעיל במערך הבטחוני של הקיבוץ.

מנחם זינגר
נפל – 11.10.1948

היחידי בינינו שהיה כל כולו איש צבא, בכל מחשבותיו, ובכל ישותו היה מרוכז לעניין. הוא רכש השכלה צבאית רב-צדדית בפלמ"ח. היה צעיר מאד בגיל, אך בוגר בראיית הנולד ובהערכת מצבים. לפני החלטות חשובות היה רגיל להתייעץ עם חברים, בכדי להבהיר את הבעיה מצדדים שונים, כשהוא בעצמו לעתים מהסס ומשנה דעתו, פעם לצד זה ופעם לצד שני. אחרי שגיבש לעצמו מטרה, היה רגיל לעבור באופן פתאומי לדיבור בסגנון פקודות ובקול בוטח. תכונות אלה – שיקול רב-צדדי לפני ההחלטה וביצוע מהיר ונמרץ אחרי קבלתה – איפיינו את **מנחם** כמפקד המקום. הוא יצר את כל התוכניות והמסגרות לפיהן פעלנו והתכוננו לאפשרויות שונות. כאשר המצב החמיר והיינו זקוקים לו יותר מתמיד – הוא נקרא ליחידתו ונפל כמפקד יחידת טאנקים...

מנחם זינגר-יורש – המפקד הראשון של מעברות
11.6.1948 - 12.12.1923

נסים ניסימוב

נפט – 24.10.1951

קיבל את הפיקוד אחרי ששחרר מהתפקיד של ארגון הפעילות המוסיקלית בתנועה ובהסתדרות.

בניגוד למנחם, נסים לא היה איש צבא והמנגינות היו תוכן חייו. מאז השנים בהן היה "גפיר", לא איבד את הקשר עם בעיות הבטחון. לדרישת הקיבוץ החליף את עיסוקיו בכלי המוסיקה בעיסוקים עם כלי-נשק.

לנסים היה כושר ארגוני מעולה. הוא ידע לדאוג לכל, עד לפרט האחרון. הוא היה מפקד המקום במשך רוב רובה של התקופה. אחרי שהמסגרת הבטחונית עברה מהתחום הצר של הקיבוץ להתארגנות האזורית, קבלה המפקדה המקומית בעיקר תפקיד ארגוני.

מדי יום ביזמו נשלחו חברים לתפקידים קרביים באזור שלנו, מחוץ לבית, היה צורך לדאוג לצידום, להחלפתם ולהחזקת הקשר אתם. **נסים** ריכז את כל הפעולה הזאת, כשהוא נשחק לעתים בין הדרישות המנוגדות של המוסדות בבית ושל המפקדה האזורית.

נסים ניסימוב – המפקד של מעברות

אברהם קרן-גיל
נפטר – 4.4.1966

אברמקו ליווה את עבודת המפקדה מתחילתה ועד סופה. הוא שרת בצבא הפולני בגיל צעיר, שמר על הזיקה להווי הצבאי וקיבל תפקיד של שלישי במפקדה. עבד בצניעות ובתבונה. ידע את כל פרטי הארגון ואת כל סוגי הנשק. חי בינינו בודד, בלי משפחה, והכניס את כל לבו בארגון הפעולות.

אברהם קרן-גיל – שלישי במפקדת מעברות

ואשר לחברים אותם אפשר לברך בברכת "שהחיינו" – הלואי שיימצאו חברים נוספים שיעלו על הניר את זכרונותיהם מאותם הימים, בכדי שנוכל לקבל תמונה שלמה יותר מחיי הקיבוץ בתקופה מכרעת בתולדות העם.

יהודה שולדוש, 5.5.73

מונחים לפני דפים תלושים ממחברת חשבון, כתובים לסרוגין בדיו ובעפרון, חצאי משפטים, שמות ומספרים, מחיקות והדגשות, טבלאות ותוכניות – זהו פנקס הרישומים של מפקדת המקום מלפני 15 שנה.

האווירה המיוחדת העולה מדפים אלה השפיעה עלי לנסות ולהעלות את זכרונות הימים ההם, הימים ההיסטוריים של **תקומת מדינת ישראל**.

אמנם לא התחוללו באזורנו מאורעות מרעישים, אך בכל זאת יש ענין בתיאור **מצב הבטחון, בעיות הבטחון**, אשר העסיקו אותנו בתקופה סוערת זו.

הרי מאז עברו שנים, גדל דור שלם אשר אינו יודע את ההיסטוריה וגם חברים שחיו את התקופה לא ידעו הרבה דברים, אשר אז השתיקה היתה יפה להם...

אני הייתי מפקד המקום זמן קצר בלבד, רק שבועות מעטים. לפני היה בתפקיד מנחם זינגר **ז"ל**, אך כאשר המצב בארץ החמיר, הוא קבל פקודה להתיצב באופן דחוף ביחידתו, **בפלמ"ח**. קריאה זו באה במפתיע וקשה היה למצוא ממלא מקום מהיום למחר. במצב זה, שוחררתי מההוראה במוסד למספר שבועות כדי למלא את התפקיד באופן זמני, עד אשר יוכלו לסדר את שחרורו של **נסיים ז"ל** מעיסוקיו הרבים בשטח המוסיקה והוא אשר החליף אותי בתפקיד בתור מפקד קבוע.

שני חברים אלה אינם עוד בחיים ואינם יכולים לספר לנו את תולדות הימים ההם...

התקופה, עליה אני כותב, היא המחצית הראשונה של שנת 1948. אמנם, כאמור, הייתי מפקד רק מספר שבועות, מרץ-אפריל בערך, אך הכרתי את העניינים מקרוב, גם לפני וגם אחרי זה. מנחם היה רגיל להזמיני להתיעצויות (הוא נהג להזמין מדי פעם קבוצת חברים – לפי בחירתו האישית – לדון בעניינים שונים). וגם תחת פיקודו של נסים הייתי מין "יועץ צבאי", או כפי שהוא נהג לקרוא לי "קצין-מבצעים" – וכך ידעתי על כל הנעשה.

כמובן, זכרונות אלה, כמו כל הזכרונות תמיד, הם אישיים ומתרכזים לא פעם כאילו מסביבי, אך אין פירוש הדבר שהיה לי מקום מרכזי או חשוב במיוחד במאורעות אלה. הן מנחם והן נסים פעלו לאין ערוך יותר ממני – גם בתקופת זמן וגם בכמות העבודה, בתור מפקדים ובפעולות צבאיות ממש פעלו הרבה יותר ממני. גם איליץ' חפרי, אשר השתתף ברוב הפעולות האזוריות, גם זאב יוגב, אשר היה מפקד פל"ם (פלוגות-מחץ, לשם כל משק היה שולח כיתה) שלנו – ומבלי לדבר כלל על אותם החברים, אשר השתתפו בפועל במלחמת השחרור בחזיתות השונות, אשר פעלו כולם, כמובן, בשליחות הקיבוץ (אם כי אין קשר לתולדות המקום ולכל הפעולות בהם השתתפו).

מנחם מקבל לידי את הפיקוד

אחרי הכרזת המדינה באו"ם, גאה גל אלימות בארץ והיה ברור כי אנחנו עומדים לפני התמודדות צבאית מכרעת. כל המשקים ניגשו בתחילת שנת 1948 לארגון הגנת המקום לקראת מה שעלול לבוא...

כאשר מוסדות הקיבוץ פנו למנחם שיקבל לידי את הפיקוד, לא בקלות נתן הוא את הסכמתו. לבו נמשך לקרבות והוא לא רצה "לשבת בבית". אך בסוף קבל על עצמו את התפקיד.

מנחם קבע את מפקדתו בחדר המזכירות הקטן (היום מקום מכונת הקולנוע). אחרי שהמזכיר גמר את יום עבודתו והלך, הופיע במקום מנחם ושלישו המסור אברהם קרן-גיל. הם קבעו את התוכניות לערב וללילה, אשר כללו: אימוני-נשק, סיורים, תורנות שמירה אזרחית וכו', קבעו את האנשים אשר יבצעו את הפעולות, אחרי זה היה אברהם ק. (קרן-גיל) ניגש לכתובת פתקים קצרים בסגנון צבאי: "עליך להופיע הערב בשעה 9:00 בקורס מקלעים בצריף הקומונה", או "אתה יוצא הלילה עם כיתתך לסיור בשעה 12:00, בוא למפקדה בשעה 8:30 לקבל הוראות". הכל כתוב בקיצור, אין בירוים, אין ערעורים. בינתיים מחכים בחוץ הנערים-השליחים (קבוצות "אלון" כיתה י') והם מעבירים כל פתק לפי הכתובת.

הפעולה שמנחם נרתם לה היתה מין יצירת "יש מאין", כי אין להשוות את מצב הקיבוץ – מבחינת כוונות צבאית – למצבנו היום. כמעט ולא היו אצלנו חברים שקבלו אימון צבאי מסודר, וניסיון קרבי היה רק לחברים ספורים בלבד. הנשק שהיה ברשותנו היה מצומצם ביותר ובתוך זה הנשק הליגלי ממש אפסי. היו לנו 8 רובים "מאושרים" בשביל כיתת הנוטרים, עוד 2 רובי ציד וכמה אקדוחים. הנשק הבלתי ליגלי כלל מקלע ושני תת-מקלעים, רובים, אקדוחים ורימונים – היה מוסתר במשך השנים ורק אחד-שניים חברים ידעו לטפל בהם. הרבה חברים לא הכירו טוב אפילו רובה, ורובם אף פעם לא זרקו רימון.

המפקדה פעלה בכיוונים שונים בכדי לאפשר לקיבוץ כושר הגנתי. הקמנו כיתת סיור, אלה קבלו ימי אימונים, בהתנהגות קרבית, ממש כטיירוים בצבא. אורגנו קורסים לסוגי הנשק השונים והחברים התאמנו בהם, קבוצה אחר קבוצה; קורס אחד נגמר וכבר התחיל השני, עם קבוצת חברים אחרת; מלבד האימון הישיר בנשק, התארגנו ולמדו בקורסים שירותי העזר: עזרה ראשונה, כיבוי אש, איתות וכו'.

פרק מיוחד היה ההכוונה למקרה של התקפה ומצור והתוכניות למקרה זה היו מוכנות עבור כל סקטור של המשק, החל מבעיות

הגנה צבאית, כגון עמדות, חלוקת הכוחות וציוד הקטעים השונים, בעיות עזרה ראשונה וקשר ועד לבעיות הספקת מצרכים חיוניים לאוכלוסיה, מזון, מים, חשמל ועד בעיות הטיפול בכל האוכלוסיה הלא-לוחמת, כולל זקנים, חולים וילדים.

כל אותו הזמן חיינו בתוך כפילות – של משק ונשק, החברים עבדו ביום ורק בערבים יכולנו לקדם משהו. עד כמה שהפעולה בערבים לא היתה מזורזת, היתה הרגשה כי אנחנו מפגרים אחרי לוח הזמנים הדוהר. על יד הפעולה המתוכננת היו, כמובן, גם עניני השעה, השמירה על השדות ועל חיי העובדים, מצבי הכן אשר נעשו תכופים יותר ויותר וכן השתתפותנו במבצעים שונים באזור.

להלן תיאור מפורט של כמה שטחי פעולה:

מעברות לצפון – עם סיום הסלילה של כביש מס' 4 (1938)

למען הבעלות על שדותינו

קו אופייני בגישתו של מנחם היה – הקמת יחידות סיור. לילה לילה בוצעו אז בארץ מעשי חבלה רבים: פיצוץ בארות, עמודי חשמל ובנינים בודדים.

תושבי האזורים הכפריים הסתגרו בלילה בבתיהם, בהגנת ושמירת הקיבוץ או המושב; השדות נעזבו ונעשו הפקר. שומרי הלילה, רוכבי-הסוסים, אשר היו יעילים נגד גנב בודד, נעלמו מהשדות. למעשה נעזבו השדות בלילה לשליטת הכנופיות, אשר פוצצו שרפו, הניחו מוקשים וכו'.

בשדות שלנו נשמר השקט כל הזמן (במרחק לא רב מאתנו היו מעשי חבלה), אך מנחם טען, כי אנחנו זקוקים לסיור קרבי בשדות לילה-לילה. בחודשי המתיחות יצא כל לילה סיור קרבי את המשק. לא קל היה להטיל על חברים, אשר עבדו במשך היום, עול נוסף זה בשעות הלילה. היו אשר התנגדו לסיורים, בטענה, כי הרי אצלנו שקט מוחלט, ואף משק בסביבה לא שולח סיורים לשדותיו בלילה. אך מנחם טען, כי אנו זקוקים לסיורים, אפילו הכל שקט מסביב **"למען שתהיה לנו הרגשת בעלות על שדותינו"**. החברים צריכים להרגיש שאנחנו שולטים בשדות בלילה כמו ביום, אחרת תאבד להם הרגשת הבטחון.

מונחת לפני רשימת חוליות הסיור. היו לנו 6 חוליות, בכל חוליה חמשה-ששה חברים ולפי התור יצאו לילה-לילה לסיורים. המפקד איליץ חפרי – הסגן אפרים בנדה – תת-מקלע, 4 רובים גרמניים.

המפקד בדי שדה – הסגן לזר ארזי – תת-מקלע סטן, אקדח מאוזר, 3 רובים אנגליים.

(ההשלמה) דן שלם, יהודה שולדוש – אקדחים אוטומטיים.

(הנוער) המפקד דן שרעבי – תת מקלע סטן, 5 רובים.

(הגרעין) יהושע אדטו – עלי שביט – 6 רובים אנגליים

(הגרעין) מודי לכיש – 6 רובים אנגלים (אותם הרובים)

בולטת ברשימה זו עדיפות הגילים הצעירים יותר. הסיבה לכך, כי הם נחשבו בעלי יכולת קרבית גדולה יותר, לעומת זאת, ביצעו רוב החברים הותיקים את השמירה האזרחית והיו קבועים בעמדות.

אחד הדברים שתמיד הסתכלתי עליהם בהתפעלות היתה הגישה של חברת הנוער שלנו דאז לעיניי בטחון. הם היו בני 16-17, בעלי השכלה מצומצמת של ילדי עדות המזרח, לרובם בעיות חברתיות קשות. לטרזן (ישראל פורמן), שהיה המדריך שלהם, לא היה קל, והנה דוקא ילדים אלה עשו את עבודתם באחריות ובתבונה, ממש נראו מבוגרים ליד ילדינו, אשר התחנכו במוסד והוחזקו – לא באשמתם, אלא לפי הוראות מוסדות החינוך – רחוקים מפעילות צבאית.

עד היום רואה אני לנגד עיני איך דן שרעבי מגרעין "צבר", הנמוך והרזה, מכניס את ראשו לרצועת הסטן – והתת-מקלע אורכו כמעט כמוהו – ולפניו עם הרובה על הכתף, כל אנשי חולייתו. שעת היציאה היתה בין 10 בערב ל-3 לפנות בוקר. אסרו עליהם איסור מוחלט לדרוך על שדות הכפר הערבי השכן (לדברי מנחם: "אם אנחנו רוצים שהם יכבדו את רכושנו, חובה עלינו לכבד את רכושם").

הסיורים היו מכוונים לשדות בקובאני, אך אסור היה עליהם לצאת דרך השער או לעבור דרך גשר העץ הקטן על הנהר מחשש מארבים. בין גשר זה לבין הגשר "התורכי", מונח היה עץ כרות שהיווה גשר בין שתי גדות הנהר. שם עברו הסיורים את הנחל והמשיכו לילה-לילה במסלולים שונים, אך לרוב נכלל בתוך המסלול ביקור הבאר בקובאני.

הבאר היתה מוקפת גדר תיל צבאי עם חוטים מגולגלים דוקרניים. אור המנורה מחוץ לבאר הביע אלינו גם אז – כיום – והפך לסמל של שקט בשדות (אך כאשר פעם כבה האור מסיבה מתוכננת, הבהלנו סיור מיוחד מחשש מעשה חבלה...).

הכנות לקראת שעת מבחן

במשך השנים התרגלו הקיבוצים לפירוש מסוים של המלה "בטחון" – פירושו היה בטחון מרוצחים בודדים או מכנופיות קטנות. ואילו בחודשים אלה קבלה המלה "בטחון" פירוש אחר;

ממדי ההתנגשויות גדלו והתקרבו לממדי מלחמה ממש. והמלה "בטחון" – פירושה היה כעת: גדר צבאית סביב המשק, ביצורים ותעלות מגן ארוכות, מקלטים, נשק משוכלל יותר, אנשים מאומנים לפעולות קרב.

כמו כל הקיבוצים, כן גם משקנו לא היה מוכן למצב מעין זה. המשק היה פרוץ מכל העברים, גדר לא היתה כלל. נשקנו היה דל וגם בו לא ידעו חברינו להשתמש.

המשקים באזורים מסוכנים קבלו עזרה רבה מההגנה, תגבורת באנשים ובנשק, וכן הקימו ביצורים. משקים באזורים "שקטים" היו צריכים בכוחות עצמם להגיע לדרגת בטחון, אשר תבטיח עמידה מול התנפלות, עד אשר תגיע עזרה.

הדרישות שהועמדו מול המשקים אלה – ואנו ביניהם – היו: יכולת עמידה מול התקפה במשך יום אחד, הבטחת אספקת מזון, מים וכו' לכמה ימי מצור, אימון כל האוכלוסיה בנשק, בכדי שידעו להשתמש בכל סוגי הנשק (במקרה ותישלח אלינו תגבורת בנשק). ביצור המשקים דרש כסף רב ומסיבה זו התקיים הדבר בעצלתיים אצלנו – וגם ביתר קיבוצי הסביבה. מוסדות הקיבוץ היו שקועים בבעיות פרנסה של חיי יום-יום ולא יכלו לשאת בתפקיד מלחמתי רב-ממדים.

במידה והיתה התאמה בין דרישות הבטחון וצרכי המשק, נתקבלו דרישותינו, אך כל מה שהיה לו אופי הגנתי טהור, ביצעו נדחה שוב ושוב "אולי בכל זאת יתברר שאין אנו זקוקים לכך".

כך למשל הוקצב סכום לגידור המשק. הקמנו גדר באורך של יותר מקילומטר, אשר הקיפה אותנו ממזרח, מצפון ומערב, אך לא נסגרה מצד דרום. הסיבה לכך היתה, כי מפאת מעט הנשק, תיכננו קו הגנתי מקוצר, העמדות הדרומיות היו על גבעת המוסד ועל יד מועדון האולפן של היום (הלולים ו"כרי-חפר" לא היו עדיין) ולא היה טעם משקי למתוח גדר לפנייהם, אשר יחצה את הפרדס.

הקטע המזרחי של הגדר (מול הכפר הערבי) היה מואר כולו. כן הוקצב סכום לגנרטור חשמלי, אשר היה צריך לספק חשמל

במקרה של חבלה בשדות, וכן הוקצב סכום לקווי הטלפון, אותם בנה גרישא שוטוב מהמפקדה אל כל העמדות.

לעומת זאת לא קבלנו הקצבה לרכישת נשק, בנימוק שממילא נקבל נשק נוסף, באם מצבנו יחמיר. התרענו נגד עמדה זו. אך מחירי הנשק היו כה גבוהים (רכישה ב"שוק שחור") שהמוסדות נרתעו מכל הוצאה. (כיום אפשר להגיד בלב קל, "טוב שהם צדקו", אך אז הרגשתנו היתה קשה מאד. מנחם אמר לי פעם: "אסור לגלות לחברים את כמות הנשק אשר ברשותנו, פן תפרוץ בהלה בציבור". רכשנו רק קצת תחמושת ונשק מדרגה שניה.

מעט הנשק אילץ אותנו, כאמור, להקטין את מספר עמדות ההגנה ולקבוע את העמדות ממש לרגלי הגבעה. גם גבולות המשק קבעו כאן, ואם אחרי עזיבת הערבים עוד יכולנו לקבוע עמדות מעבר לכפר (אגב, העמדות כבר היו מוכנות כאשר הם עזבו) במזרח, הרי במערב לא יכולנו להרחיק את הגבול עם שכנינו היהודים. קרבה זו של העמדות למגורים היתה, כמובן, נקודת תורפה חמורה – פירצה קטנה – והאויב כבר בבתים.

על-כן, במקרה של אזעקה היו צריכות כיתות הסיור (לפי התוכנית) להסתתר בפינות שונות של החצר, מאחורי העמדות, והם היוו קו-הגנה שני, המוכן לסתום פרצות. כרזרבה נוספת – והאחרונה – עמד לרשות המפקד כוח-האש הכי חזק שלנו: המקלע. כל ההגנה הזאת, מחוסרת העומק, היתה נראית מאוד מפוקפקת מבחינה צבאית. אולי היינו מחזיקים מעמד יום אחד במצב כזה, אך בכל אופן, טוב שלא היינו צריכים להעמיד במבחן את כל התוכנית הזו. העמדות היו בהתחלה סתם חפירות בקווים שבורים, והפיכתן לעמדות צבאיות התעכבה בגלל ההוצאות שהיו כרוכות בכך. כל מצב הכן, כאשר חברינו נאלצו להסתדר בעמדות פגומות אלו, הבליט את חולשתנו.

אני זוכר, כאשר פקעה סבלנותו של משה בוסתנאי והוא ניגש לבנות עמדה מבוצרת. בולי עץ גדולים שימשו גג ודופן בחפירות ומעליהם שכבת אדמה עבה. לבסוף נרתמו לפעולה זו בנאי

הקיבוץ. שמיליק פריבמן לקח את הענין בידיים והעמדות המבוצרות הושלמו חיש מהר. היה להם מבנה אחיד – מסגרת עץ וסביב ומעל שקי חול בעובי הדרוש. הוכנו גם תעלות גישה. עמדה אחת נבנתה כולה מבטון (לתוך הקיר המזרחי של הרפת) והיא שלטה על שער הכניסה ועל השדות מעבר לכביש. גם עמדה זו לא התנסתה בקרבות ושנים לאחר מכן שימשה כמלונה לכלבים...

13 עמדות הקיפו את המשק והן סודרו לפי התורה הצבאית, מעל מרחק של זריקת רימון מהגדר, כך שהעמדה מגינה על הגדר – והגדר על העמדה.

בצפון, הגדר עברה ליד הנחל וחזרה לפינת החורשה. בקטע זה היו 3 עמדות, הכי חזקה מהן – בפינת החורשה. ממערב היו שוב 3 עמדות, הדרומית עמדה במקום בו עומד כעת בית מנחם. העמדות הדרומיות היו בלי גדר. כאן היו 4 עמדות, 2 מהן הוחזקו ע"י קבוצת ניצנים (כיתה י"א) בפיקודו של פינקו דוד. אחת העמדות היתה ממש על יד הכיתה, השניה מערבה, במורד גבעת המוסד. בקטע זה היו עוד 2 עמדות, אחת למעלה, שלטה על האזור, בו גר כעת האולפן, והשניה למולה, ליד מועדון האולפן של היום. המעגל נסגר עם 3 עמדות ממזרח, לפני הדיר, לפני האורה, ועמדת הבטון בקרבת השער, אשר הוחזקה ע"י אנשי הגרעין.

לא יכולנו לתכנן את ההגנה עם מספר קטן יותר של עמדות ולא היה לנו די נשק לציוד עמדות אלו. נוסף לזה, נשארו הרבה חברים ללא נשק; חלק מהם קבל תפקידים ללא נשק, כגון מקשרים, נושאי אלונקות, מכבי-אש וכו', אך מספר רב של חברים נשארו ללא נשק וגם לא היה תפקיד עבורם.

בדוחק רב ציידנו כל עמדה בשני נושאי נשק, ע"י כך שצמצמנו את כיתות הסיור ל-4 במקרה של מצב הכן, ואת הנשק שהתפנה הוספנו לעמדות. גם הרובים לא הספיקו, היו בעמדות שני חברים עם אקדח קטן ו-חמישה חברים היו מצוידים ברובה ציד חד או דו-קני וכשהתחמושת שלהם שונה ונעה בין אפשרות של ציד חזירי-בר ועד לציד דרורים...

בכדי לפתור את בעית החברים אשר נשארו ללא נשק, הציע מנחם להכניס לכל עמדה חבר שלישי מצויד ב-2 רימוני יד, תפקידו של השלישי היה – להחליף חבר אשר נפצע.

היות והנשק היה מועט, היה חשוב שכל הנשק יפעל, והאיש השלישי היה צריך להבטיח זאת. ציידו אותו ב-2 רימונים, בכדי שלא ירגיש את עצמו בלתי מזוין, אך כמובן, ששני האנשים, בעלי הרובים, יכלו לבדם להחזיק את הרימונים, בלעדיו.

אני מבין עוד, כי רימונים אלה, ברובם תוצרת פולנית – כבר לא היו במצב טוב, ובזריקת נסיון, חלק מהם לא התפוצץ; בסוף הפסקנו לערוך בהם נסיונות, כי עצם סילוקו של רימון שלא התפוצץ, גרם רק צרות.

נעשו גם נסיונות לדאוג לשירותים החיוניים. להבטחת הקשר, בנה גרישא מכשירי טלפון וחוט טלפון נמשכו על העצים ועל פני האדמה בפינות שונות של החצר.

סודר גנרטור חשמלי להספקת החשמל בעמדה תת-קרקעית. את מכל הדלק הקפנו שכבת אדמה עבה, פן ייפגע. בריכת הילדים של אותה תקופה ("בריכת איליץ"), שימשה בתוכנית כמכל מים רזרבי, אותה צריך היה למלא מים בשעת מצור. סודרו 2 פרוז'קטורים, אחד על הבריכה ואחד על גג המעבדה.

במשך כל החודשים התנהלו קורסים רבים וחברים אשר גמרו קורס אחד, עברו לקורס שני. הכוונה היתה, כאמור, להכין את האנשים, אשר יוכלו לקלוט תוספת של נשק מכל הסוגים – ואפשר כיום להגיד שהגענו לכך.

גם הכיתות הבוגרות במוסד עברו קורסים צבאיים. זאב שדה ואני נתנו לקבוצת "ניצנים" אימון קרבי ראשון. בומי תורן לימד את קבוצת "אלון" (כיתה ט') להשתמש ברובה וכן מילאו תפקיד חשוב המאותתים, אשר עברו קורס לאיתות אצל גרישא שוטוב. יש לציין שהילדים התמסרו יפה לחומר לימודי חדש זה, למדו ברצון והקשיבו ואפילו הקורס לעזרה ראשונה של בתיה מ. אשר היו לי חששות כבדים כלפיו, עבר בהצלחה רבה.

מה יהיה אם ינתן את האזעקה?

אם יינתן את אזעקה, ירוצו החברים, אשר בחדריהם נמצא נשק, ישר לעמדותיהם הקבועות; היתר באים לחדר הנשק ושם יקבלו את הנשק מידי המחסנאים: יוסף ערב, חנני שלג, צבי קשת. כיתות היסוד יתרכזו ב-4 מקומות ריכוז מסביב לאזור המגורים, על יד הבאר, ואחראי דן שלם. על יד בית הנוער – בדי שדה; על יד החורשה בפיקוח הגרעין ועל יד השער בפיקוח הנוער. המפקדה תתכנס בחדר הקטן ליד חדר האוכל (מחסן הפרודוקטים, כעת); שם ישבו נשים – ניסים ניסימוב המפקד, הסגנים טרזן (ישראל פורמן), יהודה שולדוש, וכן אברמקו קרן גיל (ממונה על הקשר); ומצד שני של חדר-האוכל (בחדר המזכירות הקטן) מתרכזת חולית המקלע – חיים ברגר. וכן ארבעה רצים מקבוצת "אלון". המאותת משה בוסתנאי עולה על הבריכה להחזיק קשר עם קיבוץ "העוגן". החשמלאי אריה צייסלר וקבוצת הכבאים – ז'קו לוי, ישראל פלביץ', גבריאל שלג – ניגשים אל המחסנים שלהם.

בחדרם של רוזה ארויו-לזר (בית הורים כעת) מתאספות רכזות העזרה הראשונה (רחל כהן, מניה אסא); עובדות בתי-הילדים ניגשות אל מקום עבודתן ולמוסד עולים בומי תורן, שלמה פומרנץ (המורה) ופינקו דוד (מפקד הקטע).

בשביל כל 4 קטעי העמדות (צפון, מערב, דרום ומזרח), נקבע חדר בעורף, לא רחוק, שם התאספו שתי חברות האחראיות לעזרה הראשונה של הקטע ועוד שני נושאי אלונקות; נוסף לזה נקבע "מעון", חדר יותר קרוב לעמדות, שם נמצא רץ-מקשר (בתור קשר נוסף למפקדה, במקרה של פגיעה בקו הטלפון) וכאן היתה גם תחמושת רזרבית לעמדות הקטע; נוסף לכך היתה גם רזרבה מרכזית של תחמושת בפיקוח המחסנאים.

הנשק בעל-כוח אש הכי חזק שלנו היה המקלע ותחילה הוא לא שובץ לשום מקום מסוים, אלא לפי התנאים צריך היה להפעילו מעמדת הגנה כתגבורת לחוליית סיור היוצאת להתקפת נגד.

בעיה מיוחדת במינה היוותה האוכלוסייה הבלתי-לוחמת ולכך הפנה מנחם תשומת-לב רבה. לרוב היתה זאת בעיה של חברות. אמנם יש לציין, כי מקום החברות בכל מנגנון הבטחון לא היה מבוטל כלל וכלל; חלק החברות למדו את השימוש בנשק בקורסים שונים – לפי יוזמתן הן (בשביל החברים – לימוד נשק היה מבחינת חובה, ואילו הבחורות השתתפו לפי רצון החופשי), השתתפו בשמירה בתורנות יחד עם החברים; שתי חברות, רות ש. (דביר) ומרי אשכנזי – היו בעמדות; שתיים אחרות – שולמית לומניץ, חנה שלם, היו מאותתות, ותפקיד זה, איתות מהבריכה, היה מסוכן לא פחות מאשר הגנה בעמדה. עשר חברות היו את מנגנון העזרה הראשונה – במרכז ובקטעים השונים; תפקיד חשוב ולא קל, היה גם לכל המטפלות, מורות, גננות, אשר בשעת מבחן צריכות היו להיות יחד עם הקבוצה שלהן, להוריד את הילדים למקלטים, למנוע בהלה ולספק את כל צרכיהם באמצעות הציוד הדל של המקלטים.

בקיזור – היה תפקיד נכבד לחברות, אך אחר הכל, רבות לא היו משובצות לשום תפקיד. "אני חושש ביותר מאלה שאין להם תפקיד", אמר לי פעם מנחם; "תן לאנשים תפקיד והם ישתדלו לבצע אותו, אבל מי שאין לו תפקיד, עלול להתפס לבהלה ולהרגשת אין-אונים לשמע היריות; כל אם תתחיל לרוץ לילדה, זה יגרום לבהלה – וגם אין מקום לכולן במקלט".

גם בפעם אחרת דיבר אתי מנחם בבעיה זו, בצינו אותה כחשובה ביותר. לדבריו, במצב הכי קשה תהינה החברות שאין להן תפקיד והן נשארות בחדריהן "הן לא תוכלנה לעמוד בזה" – כך טען. ופעם אחרת שוב הררה הוא בקול: "מה תעשה חברה בצריף, אם יפרצו את הקווים, ולו לדקות מספר בלבד? והאויב יחדור לחדר?"

הוא חשב במושגי הפלמ"ח; פעם הוא אמר, כי על כל שולחן צריכה לעמוד כוס עם נוזל חריף (חומצה או בסיס מרוכז) ואם נכנס אויב, החברה יכולה לשפוך לו את הנוזל לתוך עיניו. "זה אכזרי מאוד" הוא הוסיף. אחרי שיקול נוסף שנינו פקפקנו באיזה מידה הדבר

הוא בר ביצוע – כנגד זה היה ברור הנזק הפסיכולוגי, אם תתפרסם ברבים הצעה קודרת זו.

לבסוף הוחלט להשאיר אוכלוסיה בלתי לוחמת לא בדירות – שהן מטרה טבעית לכל התפרצות – אלא לחפור תעלות ובורות פזורים סביב החדרים ולפנות את כל החדרים בשעת התקפה. אותה תוכנית חלה גם על מספר קטן של הורים אשר היו אז בקיבוצנו.

שילוב של נשק ומשק

בכל החודשים האלה של הארגון במשק המקובל על הקיבוץ הצטרף ארגון שני – ארגון הבטחון, השניים יחד קבעו את חיי היום-יום של החברים.

והנה תיאורו של יום עבודה רגיל:

שדות המשק כללו אז את החלקות סביב החצר, את שדות קובאני ואת "שלושת העצים". בשלושת העצים היתה לנו חלקת בננות, והעובדים יצאו לשם לעבודה באוטו – שני חברים מזוינים משמשים ליווי, הנהג חייב היה להסתכל בשבע עיניים פן יעלה על מוקש הטמון בדרכים; בתקופות קשות יותר, יצא הליווי ברגל לפני המכונית (כמחצית השעה לפני המכונית), סרק את כל השיחים בצדי הדרכים ואת הדרך עצמה; למרות הבטחת דרך זו, ירדו העובדים כמה מאות מטרים לפני חלקת הבננות – הסבך הצפוף של הקטע היה מקום המזמין מארב – אנשי ההבטחה עם נשק ביד נכנסו לתוך המטע, בדקו את המצב ורק אז התחילה קבוצת העובדים את עבודתה.

קירבת קיבוץ העוגן שימשה לעובדים אלה הבטחה במשך היום. אם העבודה היתה בשדות מרוחקים יותר, צורף איש מיוחד לעובדים, אשר לא עבד אתם, אלא תפס עמדת שמירה עם הנשק ובתצפיות בילה את היום (כל זה סודר, כמובן, תוך ויכוח מתמיד עם סידור העבודה).

העובדים בשדות קרובים יותר, או עובדים בודדים במרחקים, אלו קיבלו ליווי מיוחד, אך ניתן להם נשק, אקדח קטן, אותו נשאו הם

בזמן העבודה. העדפנו אקדח על רובה, אשר בזמן העבודה היה מונח כרגיל בצד.

מתוך הרשימות אני קורא, כי ארי הנף וזאב יוגב – הנהגים, יוחנן טחנאי הרועה, צבי קשת – אינסטלטור בשדות, אליהו דניאל – המרכז את קבוצת הגננים – כל אלה יצאו לעבודה עם אקדח קטן; מודי לכיש היה ממונה על ענייני בטחון של עובדי השדה. ינו מלצר ז"ל – בהיותו מרכז הפרדס – היה ממונה על מחסן הנשק, במקרה של אזעקה ביום, כאשר המחסנאים האחרים נמצאים בשדה. כל עובדי השדה היו צריכים לקיים-ראיה עם הבית ודגל אדום על הבריכה – פירושו היה "בואו מיד הביתה!" המלווים לשדות המרוחקים היו מצוידים במשקפת למקרה הצורך.

חברות מעברות לומדות איתות בדגלים

שער המשק היה מוגף והשמירה קוימה גם בשעות היום. על הבריכה היתה תצפית – חברה מצוידת במשקפת עמדה שם במשך כל שעות היום והיא יכלה להתקשר בטלפון עם המזכירות; ליד הטלפון היה שירות במשך 24 שעות – לפי דרישת מפקד ההגנה האזורי, בכדי שיוכלו למסור את הודעותיהם ללא דיחוי. מקום טוב לתצפיות היה גם גג חדר-האוכל; העצים מסביב היו קטנים עדיין ולא הסתירו את הנוף; בימי מתיחות מיוחדת באזור העלינו לשם את הטלסקופ מהמעבדה לשם תצפית. לאחר שהעובדים חזרו הביתה, בשעות הערב, ניגש משה דגני, "קצין תחבורה" שלנו, להכין את האוטו למצב הכן. הכוונה היתה ליצור אפשרות של יציאה מהירה כאשר יהיה צורך לשלוח בלילה כיתת עזרה, כפי שזה קרה לעתים. המאותתים תפסו את מקומותיהם על גג חדר-האוכל ועם רדת החושך הוקם קשר איתות פנסים עם קיבוץ העוגן, זו היתה צורת הקשר היחידה עם הקיבוץ השכן. לאחר הקמת הקשר וההודעה ההדדית ש"הכל בסדר" ואין פעילות בטחונית, עברו למשדרים בעלי אופי משקי. במזכירות נדלק האור וחברי המפקדה ניגשו לעבודה. הרצים מבין קבוצת "אלון" התרוצצו בין המפקדה לבין הכתובות, אליהם הביאו הודעות. מעל הבריכה הפעילה החברה התורנית את הפרוז'קטור. אורו החזק שטף את סביבת השער והכביש, האיר וליווה באורו כל מכונית, אשר עברה על ידנו, ורק לא להאיר את הכפר הערבי היתה הוראה; עם סיבוב קל של הפרוז'קטור אפשר היה להאיר לתוך החורשה וכן סביבת הגרז'. ("בתי העולים" לא היו קיימים עדיין). אחרי ארוחת הערב התנהלו קורסים ב-4-5 מקומות – לנשק, איתות ועזרה ראשונה. עם רדת הלילה יצאו שני השומרים ו"השמירה האזרחית" לתפקידם. השומרים הקבועים נעו בגבול המזרחי, יתר הגבולות נשמרו על ידי שנים או ארבעה חברים (גם חברות) – לפי המצב – ואלה התחלפו כל שעתיים.

נקודת התורפה של השמירה האזרחית היתה – הגנת המוסד; לשם חיזוק המקום החזקנו באופן קבוע מספר רובים בחדרי מגורים של קבוצת "ניצנים". במקרה הצורך היו צריכים חברי הקבוצה לאחוז בנשק ובפיקודו של דן ניצנים - דן קלריץ' (ארנון) – לעמוד בפרץ, עד אשר העזרה תגיע.

בשעות הלילה, אחרי שכולם שכבו לישון יצאה כיתת הסיור במסלולה הקבוע; זמן יציאת הכיתה היה ידוע לחברה שעמדה על התצפית והיא צפתה בערנות כפולה על פני השדות האפלים. חברה שניה לחמה בעפעפיה המנמנמים ליד הטלפון וקיימה את הקשר עם התצפית על הבריכה ועם המפקדה האזורית.

לא רק חברי המפקדה, אלא הרבה חברים אחרים (ובניהם כאלה שכיום נודדת שנתם מכל רעש קטן...) התרגלו באותה תקופה לכך שיעירו אותם בלילות לשם התעסקות בענינים שונים בתחום תפקידים, וכאשר דפקו בדלת וקול נשמע: "קום וגש אל חדר הנשק", היה החבר קם, ניגש מהר אל המקום, קבל את התפקיד המוטל עליו – בלי חשבונות, מתי הלך לישון ומתי עליו לקום בבוקר. התרגלנו לצורת חיים זו, כאילו לא יכול להיות אחרת – ואין כלל לערער על כך.

שכנים באים שכנים הולכים

בחודשי מתיחות אלה החלה התנחלות קיבוץ העוגן. קצת עבודת הכנה נעשתה כבר קודם, אך עתה באו כמה עשרות חברים והתחילו בהקמת בתי מגורים. קבוצה קטנה זו חיתה בתנאי בטחון קשים. הם היו מעטים ועל ידם שדות ערבים, גבול הישוב היהודי.

אחת מחוליות הסיור שלנו ביצעה פעם תרגיל של "התגנבות" לתוך מחנה קיבוץ העוגן – נמסרה על כך כמובן הודעה מוקדמת – וחברי החוליה חדרו לתוך המחנה במקומות שונים, כולם יחד נפגשו בחדר-האוכל, מבלי שהשומרים ירגישו בכך.

מפקד המקום לא התרגש כלל מחולשת הגנת המחנה ואמר לי: "תראה, אנחנו מעטים וממילא לא נוכל לבדנו להתגונן. אם המצב

יחמיר נקבל עזרה, - וגם אתם תבואו". הוא התלונן על מוסדות קיבוץ העוגן, הדורשים בניית בתי מגורים ומתנגדים לבניית עמדות מבוצרות. מאוחר יותר גם שם השתנה היחס וגם הם, כמו כולם, בנו עמדות.

בקרב הבתים הראשונים של קיבוץ העוגן – בתוך המחנה המגודר שלהם – היו כמה צריפים רעועים, בהם גרו ערבים, וזה סיכל כל אפשרות של תוכנית ההגנה. אחרי היסוסים רבים, הם הודיעו לערבים כי יהרסו את המבנים האלה וכי עליהם לעבור לאזור ערבי. חברי העוגן היו מתוחים מאוד לקראת יום הריסת הצריפים מפני שחששו לתגובת הערבים ולפי בקשתם החזקנו באותו יום כיתה לוחמת במצב הכן, אשר היתה מוכנה לחוש לעזרה. אך הכל עבר בשקט. הטרקטור הרס את הצריפים, בלי כל התנגשויות.

המעין בכניסה לקיבוץ

יש לציין את עמידת הגבורה השקטה של קבוצה קטנה זו של חברי העוגן, אשר התישבו על הגבול ממש ועשו מלאכת הבניה בלי להתחשב בכל הסכנות וכשהאויב נמצא ממש בפתח ביתם. בלילות הארוכים היה פנס האיתות הקשר היחידי שלהם עם העולם, יותר נכון עם המאותתים שלנו, ובמידה והם סמכו על עזרתנו, כך גם אנחנו שאבנו עידוד מנוכחותם.

הבדואיות ליד המעיין

שכנינו הקרובים ביותר באותו זמן היו תושבי הכפר הערבי. יש לציין כי בכל תקופת התנגשויות הדמים, היחסים בינינו היו תקינים. כמובן, האוירה הכללית בארץ גרמה אצלנו לחשדות ולחששות – ואני מניח, כי כך היה גם אצלם – אבל גם לכך היתה כאילו הבנה הדדית. עד ליום עזיבתם באו הנשים עם הכדים על הראש עד לשער, שם סידרנו ברז מים עבור הכפר הערבי (אחרי שהבאר שלהם יבשה). הגברים היו רגילים לבוא אלינו לרגלי עניינים שונים והשומר נתן להם להכנס למשק, אל המזכירות, **עד היום האחרון**.

(אמנם היתה הוראה לא לתת להם לשוטט בחצר ובפרדס, פן יראו איפה ישנה ואיפה איננה עמדה). כל ערבי משוטט שלחנו אל המזכירות.

בהתקרב מועד יציאת האנגלים, ערכו אנשי המופתי תעמולה במקומות שונים לעזיבת הכפרים בשכונות יהודית וכך נודע לנו כי גם תושבי הכפר שלנו מתכוונים לעזוב. לפי יוזמת אליהו דניאל הזמנו את אנשי הכפר לפגישה ובאחד הערבים הם באו, ברובם זקני הכפר ומעט צעירים. הפגישה נערכה בחדר-האוכל. חברינו פתחו ואמרו, כי למרות מה שעובר על הארץ, יבואו גם ימי שלום ואנחנו מקווים, כי אנחנו ובנינו – בשני הכפרים – נהיה שכנים טובים במשך דורי דורות. כן הזהירו אותם לבל יעזבו את הכפר, כי לא יוכלו לחזור אליו.

קידוח באר לערביי חוארת 1941

זקני הכפר ענו אף הם בידידות. משני הצדדים דיברו מספר חברים, אך הצעירים מבין הערבים – שתקו. אני הרגשתי את ההסתייגות בעיניים ובמבט שלהם, אך כמה מבין חברינו אמרו שהם שותקים מתוך "כבוד לזקנים" (בניגוד למקובל אצלנו...). בין כה ובין כה לא נעשינו חכמים יותר באשר לכוונותיהם האמיתיות,

עד אשר ביום בהיר אחד, נעצרה על הכביש שיירת מכוניות משא של הצבא הבריטי, הערבים העמיסו את מטלטליהם הדלים באי-סדר מופתי, העמיסו את הריהוט הגס, בדים ובגדים, כלי עבודה, מקלות ומוטות, סירי בישול וחיות בית, כאשר שרשרת של חיילים אנגליים מזוינים חוצה את הכביש בינינו ובינם, כאילו הם צריכים להגן עליהם מפנינו...

כבר זמן מה לפני זה החלפנו דעות במפקדה על נושא "מה יהיה אם הערבים יעזבו?"

כולם העריכו כי עזיבתם תביא להחמרת מצב הבטחון, מאחר ויחסנו את השקט באזורנו במידה לא מעטה לנוכחות הכפר הערבי. אמנם לא ידענו מה בלבם, אך האינטרסים שלהם דרשו שהאזור יהיה שקט, פן יופנה החשד כלפיהם, גם גורמים ערביים רחוקים לא רצו לדחוף את הכפר למצב קשה.

עם עזיבתם חדלו כל הגורמים האלה לפעול וחששנו גם כי הנוער הקיצוני, המכיר טוב את הסביבה, ייתן את ידו להסתננות התקפות עלינו מהבתים העזובים. היו חברים אשר דרשו כי נקים עמדות הגנה מעבר לכפר, אך זה היה למעלה מיכולתנו ולמעשה לא יכולנו לקבוע אפילו שמירה מיוחדת על הכפר. רק השמירה הרגילה היתה מבקרת שם מדי פעם.

כך נשאר הכפר שומם ועזוב (מאוחר יותר הרס הצבא את כל הצריפים והבקתות ונשארו רק הבתים במצב כפי שהם נמצאים גם כיום).

למרות כל חששותינו לא נעשו כל פעולות איבה נגד היהודים באזור – לא מצד אנשי הכפר ואף לא מצד ערבים מרוחקים.

הימים היו מבולבלים מאוד

הכוונה לא לימים עצמם, כי השמש לא נתבלבלה במסלולה, אבל אני זוכר כאשר בארץ היו מבולבלים כולם – יהודים, ערבים, אנגלים, לא ידעו מה יביא יום, לא ידעו מה יהיה מחר.

היו אלה חודשים של חיסול שלטון הבריטי בארץ. האנגלים הקטינו את צבאם בהדרגה, במטרה לפנות את הארץ עד 15 במאי ולהשאירה להתמודדות מכרעת בין יהודים וערבים וכאשר הם בטוחים בהשתלטות הלגיון הערבי על הארץ. הכוחות האנגליים הלכו והתמעטו במהירות ועיסוקם העיקרי – שמירה על חופי הארץ נגד עליה בלתי ליגלית וחיפושי נשק במשקים היהודיים; יחד עם זאת לא ניסו לפרוק נשק מהערבים, כאשר אלה צרו על ישובים עבריים שונים.

מה לעשות עם הנשק? – זאת היתה שאלה מתמדת בשביל ההגנה. היתה נשקפת סכנת התקפה ערבית – היה צריך להוציא הנשק מה"סליק"; היה צפוי חיפוש נשק על ידי הצבא הבריטי – היה צורך להטמינו במהירות.

כפי שכבר ציינתי לא היה לנו הרבה נשק להגנה, אך היה לנו יותר מדי בכדי לגרום צרות למחסנאים.

היו לנו 52 כלי יריה – מהם לגליים רק 8 רובים, 2 רובי ציד, 3 אקדוחים קטנים; כל היתר, כולל 3 תת-מקלעים, 17 רובים, 3 רובי ציד, 11 אקדוחים גדולים, 4 קטנים – היה בלתי ליגלי.

נשק זה נרכש לפי הזדמנויות במשך השנים והיה מורכב מ-15 סוגים שונים ולכל סוג תחמושת שונה. אם נוסיף לזה את התחמושת המיוחדת, כגון כדורים מאירים, כדורים בוקעי-שריון וכו' – אפשר להגיד כי התחמושת אשר ברשותנו – כ-10,000 כדורים (למספר זה הגענו לאחר רכישות שונות לקראת הקמת המדינה) – התחלקה ל-20 סוגים בערך. כל זה, בתוספת של כ-200 רימונים, היה חבוי בסליקים שונים בתוך האדמה, ורק הודות למסירותם של המחסנאים שמחה רון, יוסף ערב, חיים ברגר, חנן שלג ואחרים, השתמרה כל התחמושת והיתה במצב תקין לכל שעת צורך.

הסליקים היו בפרדס ובחלקת הבננות (במקום שם נמצא כעת משק המוסד), הנשק היה מוסתר שם בבור עמוק, מכוסה בחבית באופן הרמטי; הסליק השני (למקרה של צורך בפעולה מהירה)

נמצא תחת רצפת אחד הצריפים, ומשם במשך שניות ספורות אפשר היה להוציא את כל הנשק.

כאשר נתקבלה פקודה של מצב הכן, היה עלינו להוציא את כל הנשק, לשמור שהתחמושת לא תתערבב ותצורף לכלי בלתי מתאים. הנשק חולק לחדרים, לפי תוכנית קבועה מראש (כמות קטנה של נשק היתה מחולקת באופן קבוע). אם כי חיפוש מתקרב ויש להטמין את הכל בסליק, היו המחסנאים אוספים את כל הנשק, אורזים ומטמינים.

כאמור, היו הימים מבולבלים מאוד והוראות על מצב הכן וסילוק הנשק באו לעתים תכופות בזו אחר זו.

אני זוכר מקרה כאשר פקודות מנוגדות הגיעו באותו יום. העצבים של חנני שלג לא עמדו במבחן זה ואחרי כל מבצע הוא היה רגיל להודיע על התפטרותו ה"סופית".

בחודשים אלה פעלה ההגנה לא רק נגד הערבים, אלא ניסתה גם לרסן את פעולות הטרור של אנשי "אצ"ל" אשר גרמו להרוגים רבים חפים מפשע ולא פעם היתה מטרתה – להגדיל את התוהו ובוהו.

אחת השיטות של אצ"ל היתה – גניבת מכוניות של הסגל הדיפלומטי, מאחר והמשמרות האנגליים נתנו למכוניות אלה מעבר חופשי לכל מקום; גניבת מכונית דיפלומטית – פירושה היה פעולת אצ"ל גם בשעות הקרובות – לפני שהגניבה מתגלה.

והנה ערב אחד, כבר היה חושך, קיבלתי טלפון פקודה אישית: גנבו מכונית של הקונסול החבשי וישנו חשש לפעולת אצ"ל. אנשי ההגנה מנסים בכל הכבישים לגלות את המכונית. לפי פקודת מפקד המקום, יש לצאת אל הגשרים, לעצור ולזהות כל מכונית חשודה. בעוד מספר שעות יחליפו אותנו אנשי "אלישיב".

איך לבצע פקודה כזאת?

בלילה אין רואים איזו מכונית חשודה ואיזו איננה חשודה. מספר המכונית לא נמסר וממילא לא היה לכך כל ערך בתנאים הנתונים.

בטוח היה רק, שמתוך 5 מכוניות לפחות אחת היא של הצבא הבריטי. אלה הכירו אז רק במספר קטן של מחסומים יהודיים, נסעו תמיד עם מקלע מוצב מעל תא הנהג וירו בלי כל אזהרה אם ניסו לעצור אותם בדרכם. ומי יכול לקבוע בחושך האם המכונית המתקרבת היא צבאית או לא?

בדרך כלל חייב כל חייל לבצע פקודות אשר אותן הוא מקבל, אך הפעם הערכתי כי בתנאים הנתונים, לא תצמח מכאן כל תועלת, ומאיך קיימים סיכויים להרוגים.

יצאתי עם 3 חברים אל הגשר, נשכבנו בתעלה לצד הכביש, אך לא יצאנו לעצור מכוניות.

אחרי כמה שעות הופיעו אנשי **אלישיב**. מסרתי להם בדיוק מה עשינו (ליתר דיוק מה שלא עשינו) – "אז מה אתה מייעץ לי?" שאל המפקד. "תעשה כפי שנראה לכם". חזרנו הביתה ועל מכונית הקונסול החבשי לא שמעתי מאז דבר.

מכוניות הצבא הבריטי, אשר נסעו עם מקלע מעל גג הנהג, מזכירות לי עוד אפיזודה מאותה התקופה.

ערב אחד, בערך בשעה 23:00 ישבנו ושוחחנו במפקדה. פתאום נשמע צרור יריות מכיוון הכפר הערבי.

מה קרה? לא התקפה, כי היריות נפסקו, אך אולי ירו בשומר? ניגשנו אל הגדר והתחלנו לחפש את השומר. לא קראנו לו בקול רם, כי לא ידענו בדיוק מה המצב, רק התקדמנו בצעדים מהירים וחיפשנו. בסוף מצאנו את השומר כשהוא מטייל לו בנחת ליד הגדר. הוא סיפר כי עבר אוטו צבאי אנגלי על הכביש בינינו לבין הכפר הערבי וירה צרור ארוך באויר...

הערבים שמעו את היריות מכיוון שלנו והחלו להתרוצץ. חשבו שאנחנו ירינו לתוך הכפר. הופיע ביניהם גם שומר עם רובה. לבסוף נוכחו לדעת כי לא קרה דבר ונרגעו. יתכן וצרור היריות נפלט במקרה בטעות, אך יתכן גם כי היה כאן מעשה פרובוקציה מחוכם. המצב היה כה מתוח והאווירה כה מחושמלת שצרור כזה עלול היה להביא להתנגשות בין שני הכפרים השכנים.

בין שיטות אצ"ל היתה גם שיטת **גלגול חביות** (בנוסף לגניבת מכוניות). נדמה לי כי הענין התחיל בחבית התופת בחיפה, אותה גלגלו אנשי אצ"ל מהדר הכרמל אל העיר הערבית התחתונה, אך יתכן כי זו היתה כבר תשובה לחבית ערבית במקום אחר. בכל אופן גלגול והצבת חביות התופת הפכו לשיטת מלחמה, היה ממש פחד מפני חביות... והנה פעם בחושך, מאוחר בלילה, קראו לי לשער. עמד שם אוטו משא גדול והנהג – ספק יהודי, ספק ערבי, לפי מראה פניו – דיבר עברית רהוטה – ביקש רשות ללון אצלנו. הוא טען, כי הוא הגיע מדרום, ממקום רחוק, לפניו עוד דרך ארוכה צפונה ובלילה סכנה בדרכים.

אני מסתכל על מטען המכונית ואני רואה חביות! אמרתי לו: "אנחנו מוכנים לקבל אותך אך לא את האוטו. סע קדימה, כמה מאות מטרים מכאן יש שער, שם תוכל לרדת מהכביש ולהכניס את המכונית לשדה שלנו, אחר כך תבוא הנה ואנחנו נסדר אותך ללינה". הוא נסע ולא חזר יותר.

הרצל כורש – שומר השדות

מקרה מעניין ואופייני לאותה התקופה היה ביקורנו בשדות באזור כפר-יונה. היה לנו שם שדה פלחה קטן, ממש ליד קבוצת צריפים ערביים ועליו שמר שומר ערבי. לאזורים כאלה יהודים כבר לא ניגשו באותם הימים, אך מרכז הפלחה שלנו הרברט יעקובי, טען כי הוא צריך לראות את מצב השדה. לך אל המזכירות, ענית, כי אינני רוצה לקבל אחריות על עצם הביקור, אך אם יחליטו אני מוכן לארגן את הביקור.

כאשר הוחלט בחיוב יצאנו לדרך בטנדר; היינו חמישה חברים: משה דגני – נהג, הרברט יעקבי – מרכז הפלחה, הרצל כורש – המקשר עם השומר הערבי, אלי מילר (חזר בינתיים להונגריה) – כתגבורת ואני כמרכז ואחראי, לכולנו היה נשק.

היה בתכניתנו להגיע לשדה במפתיע, לסקור את המצב ולהסתלק במהירות, לפני שהערבים יוכלו להתארגן. השדות נמצאו בין פרדסים – מצד אחד פרדס יהודי, מצד שני פרדס ערבי; צריפי הערבים היו על גבעה ובניגוד לתוכנית, לא יכולנו להפתיע אותם מאחר והטנדר נראה מרחוק בדרך השדות הארוכה. עוד אנחנו מתקרבים וילדים מתחילים לרוץ בכיוון לפרדסים הערביים – הערכנו כי הם שליחים ומודיעים על בואנו – ראינו גם את השומר הערבי יורד מהגבעה אל חלקת השדה ועד אשר הגענו, הוא היה כבר שם. ירדנו מהמכונית (משה בוסתנאי ואלי מילר נשאר לשמור על המכונית), הרצל כורש נכנס לשיחה עם השומר הערבי, הרברט יעקובי ואני עברנו במהירות את השדות, הלוך ושוב, כשהרברט מסתכל על התבואה ואני מסתכל מסביב. במשך דקות גמרנו את הסיור וחזרנו אל האוטו.

השומר הערבי הציע לנו בחיך אדיב לחזור בדרך מקוצרת, בכיוון בית הלוי במקום הסיבוב דרך כפר יונה, אך אנחנו החלטנו לחזור בדרך בה הגענו.

עלינו על הטנדר ורק התחלנו לנסוע, החלו לשרוק סביבנו כדורים. נשכבנו והצצנו מדפנות הטנדר, אך לא ראינו כלום ועל-כן גם לא ענינו ביריות. כנראה שירו מהפרדס הערבי מרחק כ-300-400

מטר וקשה לפגוע ברובה ממרחק כזה. היריות נפסקו, כאשר בסיבוב בא מולנו ערבי זקן, רכוב על חמור – כנראה חששו פן יפגעו בו.

בבית טען הרצל כורש, כי היו אלה "יריות פוליטיות", לשם הפגנה והם לא התכוונו כלל לפגוע בנו, אבל קשה כמובן לקבוע אם היה זה כך או אחרת.

אחרי מספר ימים נודע לי במקרה, כי הדרך בכיוון בית הלוי – אותה הציע לנו השומר הערבי באדיבות – בעונה זו כולה מכוסה ביצות ואינני יודע איך היינו יוצאים משם.

שדות אלה כמובן לא קצרנו. הערבים העלו עדרים על השדות ולנו לא היתה אפשרות לשמור ולהגן על שדות רחוקים אלה. היתה הצעה לשלוח חוליה עם נשק אל הפרדס היהודי לביקור פתע. הם היו צריכים להרוג כל בהמה אותה ימצאו על השדות שלנו ולהסתלק. "ביקורים" אלה עלולים היו לגרום להרוגים לא מעטים וגם אחרי זה אין בטחון שהיינו מצליחים לקצור ועל כן עזבנו את הטיפול בשדות אלה.

מהגנה מקומית להגנה אזורית

בתחילת שנת 1948 היוו כל משקי הסביבה מבחינה בטחונית יחידה סגורה. כל משק – ודאגותיו. באם היו קשיים במקום אחד היתה נשלחת עזרה ממקומות אחרים. אך הכל נשא אופי מקרי, לא מאורגן. אני מביא לדוגמא את "ביקורי" בכפר הס.

כפר הס היה נתון ללחץ ערבי כבד מצד הכפר הערבי הגדול **טירה**, השוכן במרחק של קילומטר בערך, ממנו. היתה דרושה שם שמירה מוגברת וכוחות הכפר לא הספיקו. יום אחד קיבלנו פקודה לשלוח לשם יום-יום שני אנשים לשמירה. פעם גם אני נסעתי לשם. בא אוטו לקחת אותנו (האוטו עבר בכל המשקים ומכל מקום העלה שני אנשים). הגענו לכפר הס. ירדנו במבואות הכפר במקום המשמר, שם היתה חלוקת תפקידים.

הממונה שאל: "מי יודע לטפל במקלע ברן?", יחידי הצבעתי. הוא חילק אותי לעמדת "הברן" ובלבי חשבתי מה היה לו באותו יום לא הייתי בא... החלו להוביל אותי לעמדה ועוד הספקתי לשמוע שהוא ממשיך לשאול על סוגי נשק אחרים ומי יודע לטפל בהם.

העמדה היתה בקצה הפרדס, מול שביל שהוביל בכיוון טירה, הכפר נראה היטב, בשטח בינינו היתה חורשה ומשם הערבים צלפו על העמדות. מזמן לזמן נשמעו יריות צליפה ונמסר לנו שאחד נהרג באותו יום.

בנות הכפר הביאו את הארוחות עד קצה הפרדס, כמעט עד לעמדות ממש.

אחרי הצהרים הופיע בעמדתנו שליח המפקדה והביא אתו כמה בקבוקים. "באו כמה משוריינים לטירה" – הוא אמר – "ויתכן כי ינסו לפרוץ בשביל אשר מול העמדה; האם אתם יודעים לזרוק בקבוקי מולוטוב?" שנינו, שהיינו בעמדה – אני והעוזר שלי – אמרנו שאף פעם לא זרקנו. ואז הוא מסביר: "תופסים את הבקבוק בצוארו" – והראה לנו איך תופסים בקבוק בצואר – "ואחר כך זורקים" – ועשה תנועה, המדגימה באיזה אופן זורקים בקבוק. לאחר שבצורה זו אימן אותנו לקרב נגד משוריינים, הוא חזר למפקדה. אך המשוריינים לא באו.

במשך החודשים גברה פעולת המפקדה האזורית. הכוחות העיקריים של ההגנה היו רתוקים בחזיתות חשובות יותר והאזור היה צריך לפתור את בעיותיו בכוחות עצמו. המפקדה ניגשה לארגון יחידות פל"ם (פלוגות מחץ). ליחידות אלה שלח כל משק כיתה מצוידת בנשק – אמנם לא לקביעות, כי אנשים אלה נשאו במשקם – אך היו צריכים להיות מוכנים להתייצב כל רגע למבצע מסוים.

תחילה לא התלהבו המשקים מה"פלם", זה דרש הרבה ימי-עבודה, אך בכל מקום התגברו על קוצר-הראות וארגון היחידה והתקבל על דעת כולם.

אנחנו בהתחלה היינו משוחררים מלתת אנשים ל"פל"ם" ובמקום זה מסרו לנו את התפקיד של שמירת הגשרים. אחרי קום המדינה שומרי הגשרים היו בעיקר הקבוצות הבוגרות של המוסד. את ארגון השמירה בלילות קיבל על עצמו צבי יתום ז"ל, מקבוצת "נשר" (אחרי שהם חזרו ממצור במשמר העמק), והוא ארגן אותה בתבונה ובגרות האופיינית לו. שמירה ביום נעשתה ע"י קבוצת "ניצנים". אני זוכר איך הם טיילו על הגשר בגופיה ומכנסי ספורט (אשר נראו כתחתונים), עם רובה על הכתף ואני דרשתי תלבושת יותר רצינית. שום שכנוע לא עזר, אך לפקודות נשמעו.

תפקיד חשוב יותר מילאה הפלוגה האזורית אחרי כיבוש קאקון. קאקון היתה עמדה ערבית קדמית באזור, ועם נפילתה התחילה ההתקדמות היהודית עד לרגלי ההרים בכל אזור שפלת החוף. כיבוש רצועה אפורה זאת בוצעה ללא כל עזרה צבאית, בכוחות של אזרחים מזוינים, אשר היו ב"פל"ם" ואחרים אשר השתתפו במבצע זה, כשליחים הזדמנותיים. הכיבוש בוצע בלי התנגשויות ובלי קרבנות.

כוחות אלה היו בעמדות בשרשרת הגבעות בגבול המזרחי של ההתישבות היהודית והתקדמות בוצעה בשיטה זו: כאשר בבוקר באו הערבים לעבוד בשדות מעבר הגבעות, פתחו עליהם ביריות אזהרה. הערבים ברחו, והיות וכוחות האויב לא היו מורגשים, התקדמו כוחותינו בלילות ותפסו עמדות בשרשרת הגבעות, יותר מזרחה. למחרת היה הכל כמו ביום הקודם. הערבים בבוקר נתקבלו שוב ביריות וברחו ובלילה הכוחות היהודיים התקדמו שוב. כך במשך מספר ימים התקדמו כוחות האזור, עד לפסי הרכבת באזור טול-כרם ובהרגישם בהתנגדות, נעצרו הכוחות.

כוחות ה"פל"ם" לא הספיקו למבצע זה והמשקים נדרשו לשלוח עזרה נוספת. גם אנחנו נדרשנו לשלוח חברים למבצע זה – מבלי שאנחנו, או הם ידעו על מה בעצם מדובר – ושלחנו חברים, אשר התחלפו כל יומיים.

באחת הקבוצות האלה השתתף גם צבי בן כהן ז"ל. אחרי יום הוא שלח לי פתק וביקש להחליפו באופן דחוף. לא נתן כל נימוקים ועל-כן לא החלפתי אותו. אך לא הייתי שקט, חשבתי שאולי קרה משהו והחלטתי לגשת למקום ולדעת מה קרה. ניגשתי למפקדה בבית הלוי והם כיוונו אותי למקום העמדה בה היה צבי. היו שם שלושה חברים, אחד מהם בתצפית עם מקלע בעמדה, קרוב לרכס הגבעה ושניים אחרים במצב מנוחה במורד הגבעה, ביניהם צבי. שאלתי אותו מה קרה, מדוע הוא דרש להחליפו באופן דחוף, והוא ענה בחיוך: "לא קרה שום דבר, פשוט משעמם לי עד מות", והוא הוסיף, כי כבר יותר מיום שלם שהוא סתם רובץ על האדמה ופרט לזה שבלילה התקרבו כמה מאות מטרים, לא עשו שום דבר. אחרי 15 שנה, כאשר על האדמה הפוריה הזו קיימים יישובים חקלאיים פורחים, מעניין לזכור איך נכבש אזור זה תוך "שיעמום"...

ליל אלטלנה והימים אחריו

סמוך להכרזת עצמאות המדינה, הביאה פרשת "אלטלנה" את הישוב על סף מלחמת אזרחים. "אלטלנה" היא אנייה של אצ"ל, שהיתה עמוסה נשק רב שנקנה בחו"ל – לפי השמועה כמה מאות מכונות יריה ונשק אוטומטי אחר, כמות עצומה בשביל הימים ההם. בעזרת נשק זה קיווה "אצ"ל" להשתוות בעוצמה צבאית לכוחות ההגנה, ואף לעלות עליהם.

אניית הנשק של אצ"ל אלטלנה בוערת בחוף תל-אביב

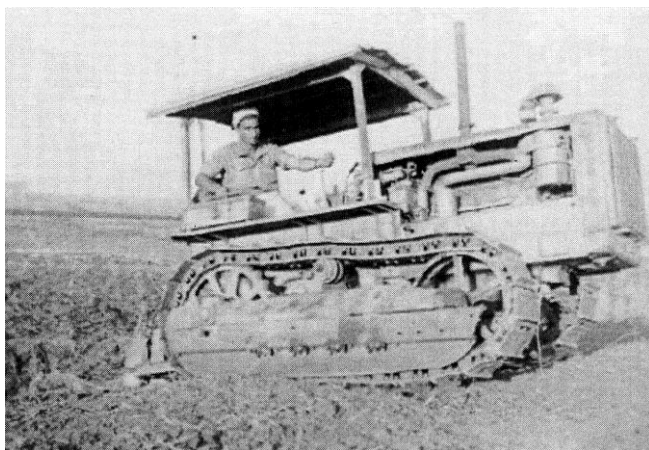
האנייה היתה צריכה להגיע לחוף תכף אחר הכרזת המדינה, כאשר הכוחות האנגליים לא יתערבו יותר, ולא יעצרו אותה. היא לא יכלה להגיע לנמל חיפה או תל-אביב, שם שלטו כוחות ההגנה, ומטרתה היתה להגיע למעגן של **כפר ויתקין**. לפי התוכניות היו צריכות מכוניות אצ"ל מנתניה להגיע לכפר ויתקין, להעמיס את הנשק ולחלק אותו בין יחידות אצ"ל. כביש החוף לא היה קיים והנסיעה בין נתניה לכפר ויתקין התנהלה בכביש על ידנו.

לגמרי בלתי צפויים בשביל הישוב היו המאורעות הקשורים בפרשת אלטלנה. אנחנו קבלנו פקודה טלפונית מהמפקדה האזורית, בה הודיעו לנו על בואה של האוניה. לפי הפקודה היה עלינו לחסום את התנועה בכביש בשביל כל המכוניות, עד אשר פלוגת צבא תגיע.

הפקודה עשתה רושם, כאילו מפקדת ההגנה הופתעה, כי אחרת הלא כוחותיה כבר היו צריכים להיות בכפר ויתקין, וכעת דרושה לה השהייה עד אשר תאסוף את הכוחות הדרושים. מסיבה זו פנתה

אלינו לעצור כל תנועה בכביש. היינו מוכי תמהון על עצם הענין והבנו כי יש כאן מרוץ, והשעות המעטות הקרובות – יכריעו. ניסים ניסימוב ז"ל ארגן את המבצע. הוא פעל במהירות, אך לא היה לו – וגם לכולנו לא – הנסיון "איך לארגן" מחסום כזה. זאב שדה ז"ל לקח את הטרקטור הכי חזק (באותם הימים), את ה-D4 והעמידו לרוחב הכביש, בתור מחסום. למעשה, הטרקטור לא חסם את המעבר, הוא היה קטן מדי למטרה זאת ואוטו יכול היה בקלות לעקוף אותו, אך קבוצת חברים עם נשק ביד הוסיפו רצינות לענין. מיד עם הקמת המחסום החלו לבוא המכוניות ואנחנו עצרנו אותן. (ומוסיף צבי כהן שהיה במחסום: אכן היו לנו רובים צ'כים שעשו את הרושם הדרוש – אך לא היו לנו כדורים!).

המכוניות באו משני הצדדים. אי-אפשר היה לדעת אם נוסעיהם היו אנשי אצ"ל או לא, אך כמובן, כולם התאחדו ושפכו את חמתם עלינו, על שלא נתנו להם לעבור בכביש. מהר מאד התברר שסידור המחסום לא היה מוצלח. היינו צריכים להקים שני מחסומים, במרחק של מאות מטרים, בכדי למנוע את הנוסעים משני הכיוונים להקים מגע זה עם זה. אך כאמור, לא היה לנו נסיון ובפעולה המהירה, הפתרון הכי מהיר נראה היה לנו זה שבוצע.

הטרקטור קטרפילר D4, שחסם את הכביש ליד הגשר

האנשים שהתאספו משני הצדדים היו בעדיפות כוח למעשה מעלינו, אך כנראה חשבו כי אנחנו מחזיקים רזרבה מאחורי השער ושולטים מהגבעה על הכביש. (למעשה לא היתה רזרבה מאחורי השער, כי לא הערכנו, שהמצב יהיה כפי שהתגלגל). לכן נמנענו מתגרת ידיים ועברנו למלחמת שפתיים, כרגיל, במקום שמתאספים הרבה יהודים, דרך הויכוח היא בפניות שונות. הויכוח אמנם התחיל בשאלות לענין, כגון "מתי תתנו לנו לעבור?" (ואנחנו ענינו: "כאשר נקבל פקודה לכך") ומהר מאד עבר הויכוח עד לדעות "ברומו של עולם" ולמעשה החזקנו אותם "בפה" ולא בנשק...

בינתיים התווספו יותר ויותר מכוניות ואנשים משני הכיוונים גם יחד ואנחנו הפכנו למיעוט קטן בתוך ההמולה הגדולה. הם הרגישו בכוחם הגדל והולך והחלו בצעקות עידוד זה לזה. "בואו, ניסע, הם לא יוכלו לעשות נגדנו שום דבר" ועוד. המצב נעשה חמור. **נסיים** שלח להזעיק תגבורת. חששתי מהתנפלות כללית וראיתי שבעוד רגע אנו אבודים. הכל היה פקעת אדם ולמעשה אי-אפשר היה כלל להשתמש ברובים. לקחתי אתי שני חברים ויצאנו מההמולה, בחושך נשכבנו קצת רחוק מהכביש, בצד הכפר הערבי. משם יכולנו לפעול במקרה של התנפלות. היינו בחושך וכל המחזה הוא לפנינו באור המכוניות על הכביש.

הם לא התנפלו. למזלנו הם היו אנשים בלי פיקוד אחיד וחששו להתמודד עם קבוצה מאורגנת בארגון צבאי, אך לאחר שעודדו זה את זה, עלה אחד הנהגים על מכוניתו, הדליק, התחיל לתמרן – ועבר על יד הטרקטור – והתחיל לנסוע בכיוון כפר ויתקין.

אנחנו שכבנו בחושך ויכולנו בקלות לפגוע במכונית, אך לא העזנו לירות מחשש להרוגים. היה ברור שאם יהיו הרוגים, תפרוץ התנגשות דמים בשער המשק.

המחסום שהוצב לרוחב הכביש, ומנע תגבורת לאלטלנה

וכך נסע האוטו באין מפריע, כל יתר הנהגים עלו על המכוניות והחלו להתניע אותן.
וברגע הכי קריטי בא פתרון בלתי צפוי – ממש כמו בסיפורי מתח. פלוגת **ההגנה** צעדה על הכביש בכיוון ויתקין ועברה בדרכה על יד השער. הקצין אמר: "לכו לישון, אנחנו נעצור את המכוניות".
ובכך נגמר הכל.
אני מעריך כי היינו על הכביש שעה או שעתיים. אינני יודע האם תפקידנו היה מכריע או בלתי חשוב, בכל אופן התרשמנו אז כי לשעות ספורות אלו היתה חשיבות לא קטנה.
מה קרה אחר כך?
האוניה הגיעה, אך לא היה למי למסור את הנשק. האנשים ירדו לחוף, נשק לא חסר להם, אך היו מעטים והם כותרו בטבעת ההגנה.

למחרת התנהלו במשך כל היום קרבות ליד כפר ויתקין. לפי הודעה רשמית היו אז כששה שבעה הרוגים (כך נדמה לי) אך שמועות בלתי רשמיות, שאי-אפשר היה לבדוק אותן, דברו על כמה עשרות. לבסוף גברו כוחות ההגנה והנשק נפל לידיהם.

בשנים שעברו מאז השתחררו משלטון זר כמה מדינות, אשר שחרורן היה קשור במלחמת אזרחים. אם נעביר לנגד עינינו מה קרה בקונגו או באלג'יר, הרי ברור כי מלחמת אזרחים היתה מביאה שואה על הארץ, אשר עמדה אז בסימן פלישת ארצות ערב. אצ"ל ניסה את מזלו, אך קיבל את המפלה ולא הסתכן בהתקוממות כללית, אולי מתוך חוסר סיכוי להצלחה, ואולי מתוך הבנת חומרת המצב בגבולות.

אחרי חיסול פרשת "אלטלנה" הוחלט לחסל את מחנה אצ"ל בנתניה. בנתניה היו להם תומכים רבים ובגבול העיר הם הקימו מחנה צבאי. לא היה ברור האם השתלטות על המחנה תהיה קשורה בקרב או לא.

לאחר תום הקרבות בויתקין הופיע אצלנו למחרת אחד ממפקדי ההגנה האזורית והודיע כי שתי מחלקות צריכות מחר בבוקר להשתלט על מחנה אצ"ל בנתניה. מחלקה אחת תהיה צבאית ואילו השניה תהיה מורכבת מכוחות ההתישבות באזור (אנחנו הערכנו אז תוכנית זו – בצדק או שלא בצדק – כסימן, שהמפקד אינו סומך בפעולה זו על הצבא, אשר ביניהם יכולים גם להיות תומכי אצ"ל). אנחנו צריכים היינו לתת כיתה למחלקה זו. לא היה ידוע האם יהיה קרב או לא, אך יש להתכונן לכך. ועל כן הוא הביא לנו מקלע "ברן" כתגבורת לכיתה והוסיף בהדגשה: "זהו נשק מאלטלנה".

ניגשנו לטנדר שלו שעליו היו מונחים כמה מקלעים. הוא הוריד מקלע אחד ונתן אותו לי. עד אשר חברים התכוננו, החלטתי לבדוק את המקלע, כרגיל לפני יציאה לפעולה.

אני ניגש לבדיקה, דורך את הכלי, משחרר את ההדק – שום דבר לא זז. מה זה, מעצור? אני מפרק את הכלי והמצב ברור: "הקפיץ

המחזיר את הבוכנה – חסר. אמרתי זאת למפקד והוא הופתע מאוד. ניסינו עוד שני מקלעים ולפינו אותה התמונה. ברור היה כי אנשי אצ"ל הוציאו את הקפיצים מהמקלעים, בכדי שלא יוכלו להפנות את הנשק נגדם. לבסוף אמר המפקד: "אין דבר, ניסע בלי מקלע". בינתיים התאספו החברים ועלינו על האוטו.

הגענו לנתניה בלילה ושם התארגנה המחלקה של ההתישבות העובדת. 3 כיתות משלושה מקומות. אחרי חצות יצאנו לתפוס עמדות סביב מחנה אצ"ל. התפזרנו בחצרות של שורת הבתים מול מחנה אצ"ל ותפסנו מקומות טובים לעמדה. הכלבים נבחו והתושבים צעקו עלינו מהחלונות וגם יצאו בפיז'מות לחצר לקלל אותנו. טענתם העיקרית היתה שאנחנו "דורסים את הצמחייה שלהם", אך היתה זאת למעשה הפגנה של תומכי אצ"ל נגדנו. ראו אותנו עם נשק ואחרי פרשת אלטלנה לא היה קשה לתאר לשם מה באנו הנה. אין ספק כי מהמחנה הסמוך שמעו את הצעקות ויכלו להתכונן לבואנו, אך יש לשער שידעו זאת גם קודם.

עם עלות השחר ניגש משוריין צבאי אל שער המחנה וקרא להם להכנע. בא אלינו שליח והודיע כי המחנה נכנע לצבא ואנו יכולים להכנס. נכנסנו ומיד התברר כי אף אחד מבין אנשי אצ"ל לא היה במחנה ולא נמצא גם כל נשק. הם ידעו על המבצע ופינו את המחנה מאנשים ומנשק.

במחנה נשארו עולים חדשים, אותם הביא אצ"ל לשם אימון צבאי וכן מספר נשים, ביניהן אחת שהיתה כנראה מפקדת המחנה מטעם אצ"ל, לאחר שהגברים עזבו, בכל אופן מהר מאד, התברר כי היתר מקבלות את מרותה.

הצבא עזב את המקום. מחלקת ההתישבות נשארה ואני מוניתי כמפקד. היום עבר בביקורי קרובים רבים, באשר הידיעה על "כיבוש המחנה" התפשטה בעיר וקרובי המשפחה דאגו לבניהם. אחר הצהרים נגשה אלי "המפקדת" והודיעה כי הם החליטו בחושך לברוח בצורת התפרצות המונית על הגדר. "אתם לא תעיזו לירות בנו", היא אמרה. אני אמרתי לה כי עליהם לדעת שהם

עצורים ולהתנהג בהתאם לכך ולא לעשות לעצמם אשליות, כי זה יעלה להם ביוקר.

היא הלכה, כנראה להתייעץ עם היתר. אחר זמן חזרה והודיעה כי הם איתנים בהחלטתם להתפרץ עם בוא החושך. גם אני נשארתי בשלי.

המצב היה מאד לא נעים. היה ברור לי כי יש למנוע את נסיון ההתפרצות, כי כאשר הוא יתחיל, לא יהיה פתרון טוב למצב. לא היה לי קשר עם המפקדה ולא היה לי לאן לפנות. חשבתי להכניס את העצורים עם בוא הערב לצריפים השונים וכך לבודד אותם לקבוצות קטנות. הם בודאי יתנגדו ואזי יהיו מכות ועל-כן היססתי. הצבא אמנם לא קיים קשר אתי, אך כנראה שמפקד המבצע היה אחראי למצב. לקראת ערב הוא בא עם אוטו צבא וחיילים, לקחו את הגברים לצבא, הנשים נשלחו לבתיהן ובזה תם הענין.

הערב בקאקון והקללה התנ"כית

המקום היחידי באזורנו, בו התנהלו קרבות ממש – זהו **קאקון**. קאקון עמדה קדמית ערבית – **והמעפיל** – עמדה קדמית שלנו, עמדו זה מול זה, במרחק של קילומטר בערך, כשקאקון, העירה הערבית מתנשאת על גבעה, החולשת על כל האזור, ואילו המעפיל, בשפלה, מוקפת גדר חזקה ומוגנת בסבך תעלות, לאורכו ולרוחבו של המשק.

קרב קאקון היה סוף המלחמה באזורנו ונוכחותי שם היתה מקרית לגמרי. יום אחד הופיע קצין אזורי, בשעות אחר הצהריים. הוא מסר כי בלילה ינסו לכבוש את קאקון והוא בא לאסוף נשק לתגבורת. הוא דרש שנמסור לו את המקלע שלנו.

אני התנגדתי. היתה לי תחושה שאם נוציא את המקלע מידינו, לא נראה אותו יותר. אמרתי לו שזהו הנשק העיקרי שלנו במקרה של התנפלות ולא נוכל לוותר עליו.

אך הוא עמד על שלו. הוא טען, כי זה מבצע מכריע בשביל כל האזור (ומהר מאוד התברר כי הוא צדק) ואסור לנו לחבל בזה.

מה לעשות? הצעתי לו שאני אסע ביחד עם המקלע ואהיה המקלען. הוא הסכים ברצון. עלינו על האוטו ונסענו. רק בקושי מצאתי רכב לשלוח הודעה קצרה על נסיעתי הביתה. קו החזית עבר אז לפני הפרדסים, על יד קיבוץ המעפיל (בשטח בו נמצא כעת המטע שלנו), נקרא בפינו קאקון ועל יד הפרדס שנקרא "מרץ".

בפרדס זה, לפי הסידור האזורי, היינו צריכים להחזיק באופן קבוע כיתת-מגן. אך סידור זה בוטל באופן מפתיע, ממש ברגע שיצאנו. הסיבה היתה – ההסכם שנכרת בין כוחות "ההגנה" ו"לחי", אשר הסכימו לשתף פעולה עם ההגנה וקבלו את הפרדסים הנ"ל. הם החזיקו שם משמר חזק ובמכונית, מצוידת במקלעים, סיירו בשדות.

במקום שמירה זאת הוטל עלינו לשלוח חברים לתגבורת-שמירה על "המעפיל".

כשהגעתי לקיבוץ המעפיל, פגשתי את איליץ' חפרי, אשר עם כוח אזורי הופיע בכל מקום, שם היה צפוי קרב. פגשתי את צבי כהן ("ניצנים"). הוא סיפר על שמירת השדות שלו יום קודם, כאשר ערבים צלפו עליו והוא בקושי ניצל. ביקשתי את איליץ' חפרי להתערב במפקדה בכדי שנשלח את צבי כהן הביתה, "הלא הוא רק ילד" (כך נראו לי אז ילדי המוסד) ואסור שיקרה לו משהו.

גם אני דיברתי עם מפקד המקום. הוא היה עסוק בדברים אחרים ואמר רק "מדוע אתם שולחים כתגבורת אנשים, שצריך לשלוח אותם הביתה?". לבסוף בכל זאת קבלנו את הרשיון והוקל לי מאד כאשר צבי כהן יכול היה סוף-סוף לחזור הביתה.

אליהו חפרי (איליץ') – מכובשי קאקון

קיבוץ המעפיל היה מבוצר יפה. המחנה כולו היה סבך של תעלות עמוקות, אשר חצו את החצר בכל מקום והתנועה התנהלה על גשרים קטנים מעל החפירות.

התרשמתי מאוד ממה שסופר לי על החבר במגדל התצפית של מעפיל. היה זה חבר נכה, אשר לא יכול היה להשתתף בשום פעולה צבאית, אך מצא לו בכל זאת תפקיד. הוא קיבל על עצמו את התצפית על המגדל באופן קבוע. במשך שבועות עקב במשקפת אחר הנעשה בקאקון ולבסוף ידע יפה את סדר ההגנה, את מקום התעלות והעמדות. הידיעות שהוא סיפק – היוו יסוד לתוכנית ההתקפה.

עצם ההתקפה היתה צריכה להערך על ידי פלוגת צבא, אשר באה למקום, במקום הכוחות האזוריים המוגדרים (ואני ביניהם) שלא היו מיועדים להתקפה זאת, אלא שימשו כהגנה לקיבוץ המעפיל למקרה שההתקפה תיכשל, ותבוא התקפה נגדית, או אולי תגבורת לכוחות צבא במקרה שיסתבכו במצב כזה. באזור הפרדסים הוצבו

2-3 תותחים לפתיחת ההתקפה – לפי הידיעות, מולנו, בקאקון, היו כוחות צבא עירקיים.

רבצנו על המיטות בצריפים וחיכינו לבוא הערב, להתחלת ההתקפה.

פתאום החלו להתפוצץ פגזים במחנה, הערבים ירו עלינו במרגמות גדולות (או בתותחים). ירדנו לתעלות. החברות ירדו למקלטים (הילדים פונו מהמקום). התחלה זו היתה הפתעה בשביל כולם. אולי הערבים הרגישו בתכונה מצדנו, או אולי גם להם היתה תוכנית ללילה זה?

(מוסיף צבי כהן: "הייתי ביחד עם יהודה בתעלות – פחדתי מאד, והוא הרגיע אותי במלים ובשקט הנפשי שלו – נשלחתי הביתה רק למחרת, אחרי כיבוש קאקון).

אחרי מספר דקות ענו התותחים שלנו באש חזקה והצופה מהמגדל הודיע כי כל הכפר בורח, הרחובות מלאים אנשים.

קשה לתאר תמונה, המבליטה את ההבדל בינינו לבין הערבים, מאשר התמונה שנתגלתה כאן. גם בהמעפיל וגם בקאקון היה צבא וגם אוכלוסיה אזרחית. שם – עם התחלת הקרב – האוכלוסיה ברחו והשאירה את הצבא לבדו, ואילו אצלנו – האוכלוסיה האזרחית תפסה עמדות-מגן על מנת להיות בסיס איתן לפעולה צבאית. איש לא עזב את המחנה. גם החברות נשארו כולן. בחושך הובילו אותי עם המקלע לאחת מפינות הגדר, תעלת-המגן היתה תפוסה "די חזק" על ידי המגינים. היה נראה לי, כי ההגנה היא חזקה.

פתאום הופיעו דמויות בחושך: הצבא יצא להתקפה, הם עברו חרישית לפני הגדר, כשחבר קיבוץ הולך לפניהם כמורה-דרך. הם נעלמו בחושך וכעבור כמה דקות החלה אש תותחים חזקה. זה היה סימן כי ההתקפה החלה.

במשך 10-15 דקות נשמע קרב יריות חזק ולבסוף השתרר שקט. היינו מתוחים כי לא ידענו מי ניצח. אך אחרי כמה דקות הודיעו כי **קאקון נכבשה.**

כובשי קאקון – 1948

בבוקר חזר חלק מהצבא עם המפקד שלו. הכרתי את הקצין מהבריגדה והוא סיפר כי תעלת-המגן לפני הכפר נמשכת בקו ישר ולא בקו מרוסק, כפי שהתורה הצבאית דורשת. הצבא שלנו הגיע לחפירות מן הצד ושטף את החפירות באש מקלעים.

הרבה נהרגו ומי שרק יכול היה – ברח. לנו היו מספר פצועים ונדמה לי אחד שניים הרוגים. הוא סיפר עוד כי מצאו חיילים עירקיים קשורים בשרשרות אל העמדות (פן יברחו...). לא ידעתי האם להאמין לו כי בבריגדה הוא היה ידוע ב-צ'זבט ("בלופר") מפורסם, אך הוא התרוצץ להזמין צלמים ועיתונאים אשר יבואו ויצלמו את ההרוגים העירקיים הקשורים באזיקים...

במשך היום נשארנו בעמדה ליד הגדר, מוכנים להתקפת-נגד. עד הצהרים היה שקט. כולם היו בחפירות. במחנה לא נראתה נפש חיה. מחוץ לגדר, ליד קבוצת עצים, היו קשורים הסוסים, הוציאו אותם מהמחנה, פן ישתוללו בפנים במקרה של הפגזה.

בשעות הצהרים החלה התקפה נגדית על קאקון. מסרו לנו כי טאנקים יורים על הכפר, כפתיחה להתקפת נגד. הם לא שכחו גם

אותנו ומספר פגזים התפוצצו בשטח המעפיל. רסיס אחד, אשר בא כדבורה מזמזמת, נפל על ידי. הבאתי אותו הביתה למזכרת. הופיע גם אוירון ערבי וחג מעלינו. הטייס זרק משהו ואנחנו התווכחנו האם נשמעה התפוצצות או לא. אחר כך התברר שהוא זרק רמון יד וגם פגע בחייל, אשר מחוסר זהירות יצא מהתעלה.

מרחוק ראינו אוירון שלנו מתקרב והאוירון הערבי ברח. נמסר לנו שהוחלט לשלוח עזרה למגיני קאקון. בין היתר גם אני קבלתי פקודה לצאת לדרך. אך ההפוגה נפסקה ושום התקפה לא באה. וכמו בהרבה מקרים, גם כאן הסתפקו הערבים ביריות מרחוק ולא התקיפו...

עברנו לקאקון כתגבורת למקרה של התקפת לילה. הבתים במבואות קאקון וכן הבתים הקיצוניים לרגלי הגבעה כבר היו מפוצצים. הצבא פיצץ אותם מיד לאחר הכיבוש. את הלילה ביליתי בעמדה בגבול המזרחי של קאקון. אך הכל עבר בשקט.

גם עם תום הקרבות סרבה מפקדת האזור להחזיר את המקלע הביתה. באו מהבית להחליף אותי וכך במשך כ-10 ימים התחלפו חברי מעברות ליד המקלע, עד אשר בסוף הוא חזר אלינו, מבלי שתיפסק בעלותנו עליו אפילו לרגע אחד.

היו ימי קיץ וזמן קצר אחרי קאקון הבשילה הדורה. כל השדות, מפרדס קאקון ועד לרגלי הגבעות מזרחה, הפכו לים של דורה. מכל משקי הסביבה באו אנשים וקטפו את הדורה במזמרות.

כאב הלב למראה המחזה הזה. ונזכרתי בקללת התנ"ך "ותזרע אך לא אתה תקצור את שדיך". בארץ, אשר ראתה כל כך הרבה מלחמות, עוד מהתקופות הקדומות, ידעו את הקללה הזאת. אך הפעם הקללה פגעה לא ביהודים, אלא בפלחים ערבים מסכנים, אשר עשו את כל המלאכה – ואנחנו באנו לקצור.

בשולי שדות הדורה, היו חלקות אבטיחים. התימנים באו בעגלות רתומות לחמורים ואספו את היבול. בשדה הדורה עצמו עבדו קבוצות רבות ממשקים שונים. גם אנחנו שלחנו קבוצה. פישל

למפרט ואני עבדנו עם חברת הנוער. אז זרעו דורה מהזן הגבוה והאנשים ממש הלכו לאיבוד בתוך השדה.

מאחורינו על גג הבית, היתה תצפית צבאית, הם הזהירו את העובדים, כי יש חשש שגם הערבים קוטפים באותו שדה עצמו, אך מהקצה השני ועוד נוכל להפגש אתם בתוך השדה, תוך הקטיף. לכן יצאנו לעבודה מזוינים באקדוחים. כל שטח הראייה לפנינו לא עלה על כמה עשרות מטרים.

לא חסר גם ריב על השלל. היו חלקות טובות ופחות טובות, קבוצה שהגיעה ראשונה, בחרה כמובן חלקה טובה. יום אחד התחלנו לעבוד. אחר זמן קצר נעצר לידנו אוטו עם אנשים מאחד המושבים שבסביבה. קפץ איש שמן אחד והחל צועק: "צאו משדותינו, שודדים!", ניגשתי אליו ושאלתי אותו מה הוא רוצה והוא ענה כי הם עבדו כאן אתמול. אמרתי לו, כי "אין דבר, אנחנו נעבוד כאן היום".

לשמע הצעקות, התאספה חברת הנוער על ידי כשפניהם מאיימות והם מוכנים למכות.

האיש קפץ על האוטו והם נסעו הלאה.

אין זה דבר קל לכתוב זכרונות לאחר כל כך הרבה שנים. חבל שדברים אלה לא נכתבו בשעה שהם קרו. מחקירות ידוע כי זכרונות בני-אדם עלולים להסתלף מתוך מוטיבציות שונות. השתדלתי להתגבר על כך ולא כתבתי כאן שום דבר ש"רק נדמה לי כי קרה", אלא כתבתי רק מה שאני יכול להגיד בבטחון מלא כי אכן כך היו הדברים. השתדלתי גם להזכיר שמות רבים ככל האפשר, הקשורים במאורעות אלה, בכדי שהם יוכלו לשמש ביקורת לאמיתות הדברים. הדברים אותם לקחתי מפנקס המפקדה, נשארו כמובן על הניר ואין לערער עליהם.

יתכן כי דברים רבים אשר רשמתי לא יעוררו היום ענין מיוחד, אבל עוד יחלפו שנים, "הזמנים ישתנו ואנחנו נשתנה בתוכם". הרבה

פרטים אשר אין בהם ענין היום, ניראו אז כמעניינים ומאפיינים את
התקופה. לכן לא דלגתי עליהם.

יהודה שולדוש

20.4.63